

HELLER ERIK
BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ
FRANCIAORSZÁGBAN

I. A büntetőjog ma azt a korszakot éli, amely olyan, mint a gazda életében a termésbetakarítás ideje. Körülbelül egy emberöltőnyire van napjainktól az az idő, amikor elvetették azoknak az eszméknek a magvait, amelyeknek betakarításával az európai és más világrészbeli kultúrnemzetek büntető-törvényhozásainak nagy része a jelenben foglalkozik, illetve a közelmúltban foglalkozott. Ez óta az emberöltő óta a büntetőjogi reformkövetelések eszméi annyira tisztázódtak, hogy azok a szakemberek közvéleménye előtt mindenki által megvalósítandónak elismert követelménykomplexussá szilárdultak. Emellett a kodifikatórius tevékenység feléledését napjainkban az európai országok büntetőkódexeinek az időmúlással természetesen együttjáró elavulása is lényegesen előmozdítja. Igaz, hogy a reformtörekvéseknek erős ellensúlya is észlelhető, t. i. a hosszú történelmi múltú nemzetek konzervatívizmusában. Erre nézve igen jellemző az egykori nagy forradalom nemzete: a francia. Büntetőkódexe az európaiak között a legrégebb és mégis csak most legújabbban jutott el odáig, hogy a büntetőtörvénykönyve általános reformálása érdekében az első lépést megtegye. Ez az immár lefolyt 1934. év folyamán történt meg egy új büntetőkódex tervezetének a törvényhozás elé terjesztésével.¹ De Franciaország még a reformban is konzervatív: nem új büntetőkódexet akar alkotni, hanem csak meglévő büntetőkódexét kívánja felújítani. Ez nem csak a reform alapjául a törvényhozás elé terjesztett kormánytervezet címéből (refonte) és a tervezet indokolásából, hanem annak tartalmából is kitűnik.

¹ Projet de loi, portant refonte du Code pénal. (Renvoyé a la Commission de la législation civile et criminelle.) Annexe au procès verbal de la séance du 15 mai 1934.

Már a kódex anyagának az elrendezése is arra mutat, hogy nemcsak névleg és alakilag, hanem tényleg és anyagiilag is kevesebbről van szó, mint merőben új büntetőtvénycsok előkészítéséről. Az általános rész, bár artikulusainak száma 58-ról 143-ra emelkedett, beosztásában jóformán csak a biztonsági rendszabályok intézményének bevezetése folytán, az ezekről szóló fejezet beiktatásával változott meg és ugyanez okozta az általános rész anyagának megnövekedését is.

Mindebből tisztán látható, hogy a francia kormány a T.² betérjesztésével tett lépése sokkal csekélyebb jelentőségű, mint p. o. az olasz új Btk. megalkotása vagy az a nagyszabású büntetőjogi kodifikáció, amely Németországban évtizedeken át folyamatban volt és most, teljesen új célkitűzésekkel, fel-
 lélt. Mindamelllett a büntetőkódexfelújítás, amelyhez Franciaországban hozzáfogtak, még így is elég érdekességet nyújt a francia jog művelésétől távol álló jogásznak is. Énen a büntetőjog az a jogterület, amely — legalábbis a büntetőjog egészét átfogó általános rendelkezéseiben — a legcsekélyebb mértékben mutat fel az egyes nemzetek egymástól eltérő fel-fogásából eredő különleges vonásokat. A kultúrközösségben élő nemzetek büntetőjogászainak nemzetközi kapcsolatai beszéltő bizonyítékai annak, hogy az egyenlő fejlődési fokon álló és egyenlő világnézetből fakadó tételes büntetőjogoknak legtöbb problémája közös, amiből az érdeklődés kölcsönössége természet-szerűleg következik. Ekként bármely kultúr-nemzet büntetőjogi kodifikációja mintegy családi esemény az összes büntetőjogászok társadalmában.

II. Az első kérdés, amely a reform iránt érdeklődő szakember figyelmét igénybeveszi, az, hogy mi a francia büntetőjogi reformnak általános iránya; megmaradt-e és ha igen, mennyire maradt meg a T. a klasszikus büntetőjog talaján és mit tett magáévá azokból a reformkövetelésekből, amelyeknek megvalósítását a büntetőjogi közvélemény már régóta szükség-szerűségnek érzi.

Hogy a T. megmaradt a klasszikus büntetőjog talaján, az már abból is kiténik, hogy a tervezett reform nem kívánja

² A következőkben a Tervezetet T., a Code pénal-t pedig C. p. rövidítéssel fogjuk jelölni.

túlhaladni a jogfelújítás (refonte) kereteit. De a klasszikus büntetőjog levegőjét lehelte mindjárt a 4. artikulusz is, amelyet a T. a C. p.-ből csaknem szószertint vett át. A Nulla poena sine praevia lege poenali elv az, amit ez az artikulusz kimond. Eltérően a mi Btk.-ünktől, a T.-ből épúgy, mint a C. p.-ből, hiányzik az ikerelvnek: a Nullum crimen sine lege elvének a kimondása. Távolról sem jelenti ez azonban azt, hogy ez a második elv nem volna a francia büntetőjognak is integráns alkotórésze. Csakhogy a T. szűkszavúbb, mint a mi Btk.-ünk. A 4. art.-ában kimondott elv ugyanis a Nullum crimen sine lege elvét szükségképen maga után vonja, mert ha csak olyan büntetéssel lehet valamely büntetett, vétséget, vagy kihágást büntetni, amelyet arra annak elkövetése előtt a törvény megállapított, akkor fogalmilag kizárt, hogy más cselekmény, mint amire a törvény büntetést állapított meg, a büntethető cselekmények közé tartozzék.

A szóban forgó két elv nem ok nélkül foglaltatik bent a klasszikus büntetőjogi korszak mindegyik büntetőkódexében. Ezek az elvek ugyanis magukban foglalják az egész klasszikus büntetőjogot, a maga dogmatikus kiépítettségében. Mert a büntetőjogi fogalmaknak egymástól való éles elkülönítését és finom kidolgozását éppen az tette szükségessé, hogy büntetést csak szorosan olyan cselekményre lehet alkalmazni, amelynek büntetendősége a törvényből kifejezetten következik.

Azt a szolgálatot, amelyet ez a két elv a jogbiztonságnak tehet, a legújabb büntetőtörvényművek épúgy megbecsülik, mint a klasszikus korszakbeliek. Így pl. az olasz Btk.-nek bizonyára nem lehet maradiságot szemére vetni, mégis I. art.-ában mindjárt ezeket az elveket juttatja kifejezésre. Csak a német nemzeti szocializmus büntetőkodifikációs mozgalma tette meg azt a mérész lépést, hogy ezekhez a mindeddig érinthetetleneknek tartott elvekhez hozzányuljon. Magának az elvnek a kijelentését ez a büntetőjogi irány is fenntartandónak tartja, azonban emellett az analógikus jogalkalmazás megengedését is ajánlja.³ Az

³ V. ö.: Nationalsozialistisches Strafrecht. Denkschrift des preussischen Justizministers. Berlin, Decker-Verlag. — Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission, herausgegeben von Dr. Franz Gürtner Reichsjustizminister. Berlin, Vahlen 1934.

analogikus jogalkalmazás lehetősége azonban a büntető-jogszolgáltatást teljesen ingatag talajra viszi. Az analogikus jogalkalmazás kiindulópontja ugyanis valamely cselekménynek egy kifejezetten büntetendőnek nyilvánított cselekménnyel való hasonlósága. A hasonlóság azonban nem körülhatárolt fogalom, és épen ezért a hasonlóság értelmezése nagy mértékben a bíró egyéni meggyőződésétől függ. Ezt a veszélyt nem teszi elkerülhetővé az sem, hogy a törvényhozó az analogikus jogalkalmazást azokra az esetekre korlátozza, amelyeknek pönalizálására a törvényhozó előre nem gondolhatott. Ez ugyanis csak újabb bizonytalan fogalmat visz bele a jogalkalmazásba, ami épen ezért az analogikus jogalkalmazás körét nem teszi élesebben körülhatárolttá.

A T. 4. art. különben szoros összefüggésben van az 1. art-sal, amely a háromféle bűncselekmény: kihágás, vétség és büntett fogalmát magyarázza meg. Büntetést ugyanis a T. csak kihágásra, vétségre vagy büntettre rendel alkalmazni, ekként — minthogy ezekkel az elnevezésekkel a bűncselekmények összessége kimerül — mást nem lehet büntetni, mint az olyan cselekményt, amelyet a T. bűncselekménnyé nyilvánít.

A Nulla poena sine lege elve azonban — természetesen mutatis mutandis — a biztonsági rendszabályok alkalmazására is áll. A T.-nek a biztonsági rendszabályokról szóló rendelkezései (68—89. art.) — kivéve a külön tekintet alá eső elkobzásra vonatkozót (87. art.) — a biztonsági rendszabály alkalmazásához épen úgy előfeltételül kívánják meg a kihágás, vétség vagy büntett elkövetését, mint ahogyan ilyennek az elkövetése előfeltétele a büntetés alkalmazásának. A T.-nek ez a magatartása világosan mutatja a klasszikus büntetőjog alapvető elveihez való ragaszkodást.

Ekként a T.-ben lefektetett jogrendszerben a bűncselekmény annak ellenére is, hogy a büntetések rendszere kibővült a biztonsági rendszabályok rendszerével, megmaradt annak az elengedhetetlen feltételnek, amely büntetőjogi természetű szankciót egyáltalában maga után vonhat.

Maga a bűncselekményi fogalom a T.-ben merőben alaki köntösben jelenik meg. A T. ugyan csak a háromféle bűncselekményről külön-külön ad fogalommeghatározást, még pedig akként, hogy kihágásnak a rendőri, vétségnek a korrekció-

nális és büntetnek a kriminális (peine afflictive) büntetéssel sújtott törvényszegést nyilvánítja. Mégis, minthogy a bűncselekmény a kihágás, vétség és büntett közös gyűjtőfogalma, ezekből a fogalommeghatározásokból szükségképen következik, hogy bűncselekmény a T. szerint az a törvényszegés, amelyre a törvény büntetést állapít meg. Mindamellet a merőben alakszerű fogalom némi tartalmat nyer és ez által bizonyos mértékig anyagivá válik az által, hogy egyes törvényszegéseket a T. a bűncselekmények köréből kivesz, a C. p. következő kifejezőmódjának felhasználásával: „Il n'y a ni crime, ni delit, ni contravention“ (113—115. art.). Ezekkel a kivételekkel (cause qui supprime l'infraction) ugyanis kiesnek a bűncselekmény köréből egyes cselekmények, amelyek különleges kísérő körülményeik (törvényben gyökerező parancs, jogos védelem, stb.) folytán anyagi okokból nem tekinthetők törvényszegéseknek.

III. A kifejtettekkel összefügg a T.-nek — különben a C. p.-ból átvett — az a rendszerezése, amellyel a büntetőszankciók (büntetés és biztonsági rendszabály) alkalmazása körébe eső cselekményeket az ezen körön kívül esőktől elkülöníti.

Figyelemreméltó mindenekelőtt az, hogy a bűncselekményfogalom ép vázolt körülírási módjának a törvényszerkesztés és törvényalkalmazás technikája szempontjából nagy előnyei vannak, nem is szólva arról, hogy a bűncselekményi minőséget kizáró okoknak a személyes felelősséget kizáró okoktól való éles elkülönítése a bűncselekmény tárgyi oldalának annak alanyi oldalától való elkülönítését jelenti és hogy ez az elkülönítés a T.-ben tökéletesebb, mint a C. p.-ban. A technikai előnyök közül legjelentősebb az, hogy a törvény az egyes biztonsági rendszabályok alkalmazásának feltétlenül is egyszerűen a bűncselekmények bizonyos kategóriáit (pl. crime ou un délit puni d'un emprisonnement pouvant s'élever à deux années) jelöli meg, holott az ilyen törvényszegések in concreto nem mindig büntetendő cselekmények, pl. akkor nem, ha a cselekményt a tettes elmebeteg állapotban követte el.

Ezzel az egyszerű kifejezőmóddal a T. ugyanazt a célt éri el, mint p. o. az új olasz Btk. azzal, hogy két art.-t (42—43.) szentel azoknak a feltételeknek a meghatározásának, amelyeknek biztonsági rendszabály alkalmazásához fenn kell forogniok.

Hogy a T.-nek ez a kifejezőmódja tudatos, az kitűnik

abból, hogy az „il n'y a ni crime, ni délit, ni contravention...“ kifejezést nem mindazokban az esetekben használja, amelyekben a C. p. a beszámítást ezzel a kifejezésmóddal zárja ki. A C. p. ugyanis ezt a kifejezésmódot nemcsak azokban az esetekben használja, amelyekben a cselekmény objektív oldalán fekvő okokból van a beszámítás kizárva, hanem a beszámítást kizáró egyes olyan okokra is, amelyek a cselekmény szubjektív oldalához tartoznak, aminő az elmebetegség és az ellenállhatatlan erő (C. p. 64. art.). Ezzel szemben a T. tudatosan a cselekmény objektív oldalára korlátozza azokat az eseteket, amelyekben a beszámítás kizártságát azzal a kitételrel juttatja kifejezésre, hogy az elkövetett cselekmény nem bűncselekmény, a személyben rejlő beszámítást kizáró okokra pedig más kifejezésmódot használ. Így a tizenhárom éven aluli gyermek (T. 121—122. art.), az elmebeteg (T. 123. art.), az ellenállhatatlan kényszer alatt cselekvő vagy véletlen folytán elkerülhetetlen eredmény előidézője (T. 125. art.) a T. szerint ki van véve a büntetés alól („est exempt de peine“), sőt a beszámítást kizáró személyi okok közé számítja a T. a végszükséget (T. 126. art.) és a felsőbbbségi parancs végrehajtását is (T. 127. art.). Még tisztábban kifejezésre jut ez a fejezetek címfelirataiban: a bűncselekmény kizártsága eseteinek címfelirata: „A bűncselekményt kizáró okok“ (Les causes qui suppriment l'infraction), a személyben rejlő beszámítást kizáró okokat pedig „A büntethető, felelős és menthető személyekről“ (Des personnes punissables, responsables et excusables) szóló fejezet foglalja magában.

Mindebből megállapítható, hogy a bűncselekménynek a T.-ben megállapított fogalma voltaképpen a bűncselekménynek csupán tárgyi oldala, annak alanyi oldala nélkül; törvényszegés, amely csak annyiban büntetendő cselekmény, amennyiben érte annak elkövetőjét felelősségre is lehet vonni. Mindamellet a nem büntetendő törvényszegésnek is lehet büntetőjogi következménye, de nem büntetés, hanem biztonsági rendszabály. Így pl. az elmebeteg ellen, ha bűncselekményt (törvényszegést) követett el, biztonsági rendszabályt lehet alkalmazni, de büntetést nem. Viszont ha az elmebeteg valamely büntett, vétség vagy kihágás tényálladékát a bűncselekményi minőséget kizáró körülmény fennforgása mellett, pl. jogos vé-

delemben valósítja meg, ellene nemcsak büntetés nem alkalmazható, hanem biztonsági rendszabály sem.

Mindettől különböző kérdés természetesen az, hogy a bűncselekményi minőséget kizáró okoknak a büntethetőséget kizáró okoktól való elkülönítése megfelel-e az elmélet követelményeinek.

A bűncselekményi minőséget kizáró okok közé a T. mind olyan okokat sorol, amelyek elméletileg a jogellenességet kizáró okok közé tartoznak, anélkül azonban, hogy ezeket az okokat mint olyanokat jelölné meg. Ilyenek: a törvénybeli parancs végrehajtása, valamely jog normális gyakorlása, ill. valamely funkcionális vagy hivatásbeli kötelesség teljesítése és a jogos védelem. Ezeknek az okoknak a sorozatából valósággal kirí az elévülés és a kegyelem (amnistie), amelyet a T. ugyancsak a bűncselekményi minőséget kizáró okokról szóló fejezetbe sorol. Ennek azonban meg lehet találni az okát, épen abban a technikai előnyben, amely abból származik, hogy eként ezek az okok is azok közé az okok közé kerülnek, amelyek fennforgása esetében sem büntetést, sem biztonsági rendszabályt nem lehet alkalmazni.

Feltűnő, hogy a felsőbbbségi parancs végrehajtását a T. nem a bűncselekményi minőséget, hanem csupán a személyes felelősséget kizáró okok közé sorolja. A C. p. általános része a felsőbbbségi parancsról egyáltalában nem tartalmaz rendelkezést. Csak a különös rész tartalmaz két olyan rendelkezést (C. p. 114. és 190. art.), amely a személyes szabadság megsértésének és a hivatali visszaélésnek egy-egy esetében kizárja a büntetést. Ilyen körülmények között a francia irodalomban az az álláspont fejlődött ki, hogy a felsőbbbségi parancs végrehajtásaképpen elkövetett cselekmény, amennyiben nem esik a 114. vagy 190. art. alá, nem nélkülözi a bűncselekményi minőséget, mindamelllett a parancsot végrehajtó tisztviselő jóhiszemősége tévedés címén, vagy — Garçon⁴ szerint — esetleg ellenállhatatlan (erkölcsi) kényszer címén kizárhatja a büntetést.⁵ A T. megmaradt a C. p. vágányán, csakhogy a felsőbbbségi parancsnak

⁴ Code Pénal annoté, Tome premier 1901—1906. 183. és köv.

⁵ V. ö. R. Garraud Traité théorique et pratique du droit pénal français 3. édition II. 56. és köv., Vidal-Magnol: Cours de droit criminel et de science pénitentiaire 6. édition 327. és köv., Garçon id. h.

a büntetés alól mentesítő hatását általánosította. Az általa teremendő jogállapot szerint tehát már nem szorulna megállapításra, vajjon a parancs végrehajtója erkölcsi kényszer hatása alatt állott-e, ill. jóhiszemű tévedésben volt-e, hanem mindezekre való tekintet nélkül mentesülne a büntetés alól.

Felvethető azonban az a kérdés, hogy a cselekménynek felsőbbbségi parancs végrehajtásaképpen történt elkövetését helyesen sorolja-e a T. a személyes felelősséget kizáró okok közé és nem a jogellenességet kizárók közé. A hazai és a német szakirodalomban⁶ a többség a szóban levő körülményt — természetesen azokra az esetekre korlátozottan, hogy a parancs végrehajtóját feltétlen engedelmességi kötelesség terheli — a jogellenességet kizáró okok közé sorolja, bár emellett olyan írók is vannak, akik abban a bűnösséget kizáró okot látnak. A magam részéről a kérdést már más helyen⁷ olyan értelemben döntöttem el, hogy a felsőbbbségi parancs a jogellenességet, nem pedig a beszámíthatóságot (egyéni felelősséget) zárja ki.

Bármiként is álljon a dolog, a T. rendelkezéseiből az következik, hogy az ellen az elmebeteg ellen, aki jogos védelemben bűncselekményi tényálladékot valósított meg, nem lehet biztonsági rendszabályt alkalmazni, mert nem követett el bűncselekményt, ellenben az ellen az elmebeteg ellen, aki felsőbbbségi parancsra valósított meg ilyent, lehet biztonsági rendszabályt alkalmazni, mert bűncselekményt követett el. Ez az eredmény elméleti szempontból nem kifogástalan. Igaz, hogy az elmebeteg a törvényellenességet alkalmazó parancs végrehajtásával közveszélyességének adhatta jelét, azonban a T. egészéből kítetszően a biztonsági rendszabály alkalmazásának elengedhetetlen feltétele nem a közveszélyesség, hanem a bűncselekmény elkövetése, már pedig az, hogy a parancs végrehajtásaképpen elkövetett cselekmény bűncselekmény-e vagy nem, nem mulhatik azon, hogy azt épelméjű vagy elmebeteg követi-e el, hanem csak a cselekmény objektív körülményein.

A dogmatika mai fejlett állapotának tudható be, hogy a T. az elmebetegséget (état de démence), amelyet a C. p. a bűn-

⁶ V. ö. Szerző, A magyar büntetőjog tankönyve I. félkötet, Szeged Szt. István Társulat szegedi fiókja, 1931. c. művének 155. oldalán található irodalmi utalásokkal.

⁷ L. id. tankönyv 153. és köv.

cselekményi minőséget kizáró okok között sorol fel (C. p. 64. art.); a személyes felelősséget kizáró okok közé helyezte át (T. 123. art.). A felelősséget kizáró okok megjelölése kimerül abban, hogy „a vádlott a cselekmény elkövetésének idejében elmebetegség állapotában volt.” Maga az elmebetegség ténye tehát elegendő a felelőtlenység megállapíthatóságához, azaz az, hogy az elmebetegség összefüggésbe hozható legyen a bűncselekmény elhatározásával, nem feltétele a felelőtlenységnek.

Ez megfelel az elmekórtan mai álláspontjának, amely nem ismeri el a világos percek (lucida intervalla) lehetőségét és idegenkedik a részleges elmezavarok (mániák) elismerésétől. A T. idevonatkozó rendelkezése, amely különben ebben a tekintetben azonos szövegű a C. p. megfelelő rendelkezésével, épen ezért tökéletesebb a mi Btk.-ünk 76. §-ánál, amely az elmebetegséget csak arra az esetre nyilvánítja a beszámítást kizáró oknak, ha az akarat szabad elhatározási képességét kizárja.

Ha figyelembe vesszük azt a széleskörű irodalmat, amely az ú. n. korlátolt beszámíthatóság körül kifejlődött, és azt, hogy igen nagy tekintélyek foglaltak állást ennek a fogalomnak a büntetőjogi fogalmak közé leendő felvétele mellett, feltűnőnek kell tartanunk, hogy a T. ennek a fogalomnak a bevezetését mellőzi.

Már tankönyvemben⁸ kifejtettem állásfoglalásomat, amely szerint korlátolt beszámíthatóságról a szó valódi értelmében nem lehet beszélni, mert a beszámíthatóság vagy fennforog, vagy nem, mindamellett a fogalom, mint a korlátolt bűnösségnek egyik esete, igen elfogadható, sőt arra a büntetőjogban szükség is van, mert azok a büntettek, akik a korlátolt beszámíthatóság fogalma alá eső lelkiállapotban vannak, különleges elbánásra szorulnak. Ennek a különleges elbánásnak az elrendelését nélkülözzük a T.-ben. Ez ugyanis az abnormis lelkiállapotnak három kategóriájáról tartalmaz rendelkezést: état de démence, aliénation és infirmité mentale grave. Az état de démence a személyes felelősséget kizáró körülmény. Azt tehát, aki a cselekmény elkövetésekor ilyenben szenvedett, nem lehet büntetésre ítélni, ami azonban nem zárja ki a biz-

⁸ 246. old.

tonsági rendszabály alkalmazását. Az aliéné ellen, valamint az ellen, aki infirmité mentale grave-ban szenved, biztonsági rendszabályként egészségügyi intézetben (maison spéciale de santé) leendő elhelyezést (T. 72. és 73. art.) lehet elrendelni, feltéve természetesen, hogy az illető bűncselekményt követett el. „Démence“ és „aliénation“ rokonértelmű szavak; mindkettő elmebetegséget fejez ki, ámde a szakirodalomban az „aliénation“ a tágabb, a „démence“ a szűkebb értelmű kifejezés.⁹ Az „aliénation“ ráillik az elmebeli abnormitás bármelyik formájára (tehát a nem elmebeteg, de pszichopátiás egyének lelkiállapotára is), ellenben a „démence“ kifejezés csak a kifejezetten elmebetegek lelkiállapotára (Garraud id. m. I. 620. szerint a folie és a délire fogalmak alá esőkre) illik rá. Ugyancsak válfaja az aliénationnak az infirmité mentale grave: a súlyos elme gyöngeség, ami tehát különbözik a démence-től, mint elmebetegségtől. Ennek az értelmezésnek az alkalmazásával a következő megállapításokhoz juthatunk. Az „état de démence“-ban szenvedő büntetésre nem ítéhető, de — azon a címen, hogy ő „aliéné“ vagy „atteint d'une infirmité mentale grave“ — ellene biztonsági rendszabályt (maison spéciale de santé) lehet elrendelni. Azok az egyének tehát, akik a korlátolt beszámíthatóságnak fogalmi körébe tartoznak, besorozódnak az „aliéné“ fogalma alá, amiből nyilvánvaló, hogy ellenük — bár őket megbüntetni nem lehet, mert nincsenek état de démence-ban — biztonsági rendszabályt lehet alkalmazni. A francia terminológia tehát annyira szerencsés, hogy a kódex minden nehézség nélkül nélkülözheti a korlátolt beszámíthatóság fogalmát.

A személyes felelősséget kizáró okok között a magyar büntetőjogász a T.-ben csodálkozva nélkülözi az öntudatlan állapotot, a fenyegetést és a tévedést. Hogy a két első ok a C. p.-ban nem szerepelt a személyes felelősséget kizáró okok között, azon nincs mit csodálkoznunk: bőven megtalálja ez a magyarázatát a büntetőjogi dogmatikának akkor még kevésbé fejlett fokában. Természetes hogy az élet parancsoló szüksége folytán a joggyakorlat és a tudomány megtalálta a maga útját, az egyetlen járható utat: az öntudatlan állapot különböző eseteit (álom, álomittasság, szomnambulizmus, epileptikus roham, hip-

⁹ V. ö. Garçon id. m. 172. old.

notikus állapot, stb.) besorozta az elmebetegség (état de démence) esetei közé,¹⁰ a fenyegetést pedig az ellenállhatatlan kényszer (contraint par une force à laquelle il n'a pu résister) esetei közé. A T. szerzői nem érezték annak a szükségét, hogy ezt a két körülményt a személyes felelősséget kizáró okok közé felvegyék. Ez csak abban lelheti magyarázatát, hogy a joggyakorlat által kifejlesztett fogalmak szerint az öntudatlan állapot és a fenyegetés esetei az elmebetegség, ill. ellenállhatatlan kényszer fogalmában bennfoglaltatnak.

Az ellenállhatatlan kényszernek a C. p.-ban és a T.-ben való körülírása különben — eltérően a Btk.-ünkben foglalt meghatározástól (ellenállhatatlan erő, 76. §.) — megengedi azt az értelmezést, hogy a fenyegetés is annak fogalma alá tartozik. E szerint ugyanis a felelősséget az zárja ki, hogy a vádlott olyan erő kényszere alatt állt, amelynek ő nem tudott ellentállni, már pedig azt, hogy a vádlott nem tudott ellentállni, mi sem bizonyítja kézzelfoghatóbban, mint maga az a tény, hogy nem állt ellent. Ezzel szemben a mi Btk.-ünkben az ellenállhatatlan erő fogalma objektív jellegű: nem az a kérdés, hogy a cselekmény elkövetője tudott-e ellentállni, hanem az, hogy egyáltalában lehetett-e ellentállni. Ilyen értelemben ellenállhatatlan erő csak a vis absoluta, de nem az a vis compulsiva; tehát ellenállhatatlan erő az, amely kikapcsolja az akaratot, ellenben nem az, amely az akaratot magának aláveti, azaz amelyre áll az, hogy: tamen coactus, voluit.

Még feltűnőbb az, hogy a T., épúgy, mint a C. p. általános részében a tévedésről nem történik említés. Hogy a büntetőjogi tévedésnek a bűncselekményelkövetés megítélésére való hatásáról nincs rendelkezés, az nem okozhat semmiféle nehézséget. A törvény hallgatásából ugyanis világosan következik az, hogy az ilyen tévedés nem zárja ki a büntetőjogi felelősséget: olyan álláspont, amely egyezik a többi büntető-kódex álláspontjával.¹¹ Ezt a következtetést a T.-ből annál is

¹⁰ V. ö. Vidal-Magnol id. m. 302. és köv., R. Garraud id. m. I. 691. és köv.

¹¹ Ámbár R. Garraud id. m. I. 604. hajlik azon nézet felé, hogy a delictum civile nem vétkes nemtudása (ellentétben a delictum naturale nemtudásával) mint nagyobb erőhatalom (force majeure) menthetővé teszi a bűncselekményt.

inkább le kell vonni, mert a T. 128. art.-a szerint büntett, vétség vagy kihágás csak azokban az esetekben menthető (ne peut être excusable que), amelyekben a törvény a cselekményt menthetőnek jelenti ki: a C. p.-ból (65. art.) átvett olyan rendelkezés, amely korrespondenciával a Nulla poena sine lege elvét deklaráló rendelkezéssel, akként, hogy a bűncselekmények területét mintegy az ellentétes oldalról határolja el. Már a ténybeli tévedésre vonatkozó rendelkezés mellőzése nagyobb hiánynak látszik és ezt még nagyobbnak tünteti fel a T. ép említett 128. art.-a. Mindamélt a T.-ben mégis meg lehet találni azt a rendelkezést, amely a tényálladéokra vonatkozó tévedést a személyes felelősséget kizáró okká teszi. A 125. art. ugyanis azt is a büntetés alól mentesnek nyilvánítja, akinek bűncselekménye (infraction) olyan véletlennek volt eredménye, amely ezt az eredményt elkerülhetlenné tette. A bűncselekmény tényálladási elemére vonatkozó tévedés ugyanis kétségtelenül a véletlen műve és ha a cselekmény létrejövetele ezzel a tévedéssel okozati összefüggésben áll, ráillik a 125. art.-nak az a körülírása, hogy a cselekményt olyan véletlen idézte elő, amely azt elkerülhetlenné tette.

A 125. art.-nak a véletlenről szóló rendelkezéséből azonban még egy további meglepő következtetésre juthatunk. Ehhez mindenekelőtt utalnom kell arra, hogy a T. (ebben is hasonlóan a C. p.-hoz), arról sem tartalmaz rendelkezést, hogy bűncselekményt csak szándékosan vagy gondatlanságból lehet elkövetni. Mindamélt nem igen lehet a T.-ben büntetendő cselekménynek nyilvánított cselekmények között olyant találni, amelyet — leszámítva a gondatlanságból elkövetett bűncselekményeket — nem szándékosan el lehetne követni. Amennyiben azonban a tényálladékból mégsem következnek szükségképen az, hogy annak csak szándékosan megvalósítása lehetséges, a büntetehetőséget a véletlen előidézéséről szóló rendelkezés zárja ki. Ami pedig a gondatlanságból elkövetett bűncselekményeket illeti, ezeknek tényálladéka valamely eredménynek épen csak gondatlanságból, tehát sem szándékosan, sem véletlenségből való előidézésében áll, ekként az ilyen bűncselekményt szándékosan, vagy az eredménynek véletlenségből való előidézéssel elkövetni már ebből az okból sem lehet.

A 125. art.-nak a véletlenségről szóló rendelkezése teszi

tehát a szándékos bűncselekmények szándékossági elemének az általános részben való kiemelését feleslegessé, viszont mert a törvénynek nincs olyan rendelkezése, amely a szándékosságot vagy gondatlanságot a bűncselekmény általános ismértvévé teszi, épen ezért van szükség annak kimondására, hogy véletlenségből elkövetett bűncselekmény miatt nincs helye felelősségrevonásnak.¹²

Minthogy — miként a fentiekből kitűnik — a T. a személyes felelősséget kizáró okokról igen hiányosan rendelkezik, érthető, hogy a szenvedély állapotaira, valamint az ittasságra és ahhoz hasonló állapotokra vonatkozó álláspontját határozott kifejezésre juttatja; ha nem tenné, a rendelkezések hézagaiból esetleg épen az ellentétes álláspontot lehetne levonni. Az állásfoglalás a 124. art.-ban történik, amely úgy szól, hogy az ittasság, a szenvedélyből eredő vagy emocionális avagy az olyan állapotok, amelyek kábítószeres akaratos használatából származnak, nem okai a büntetés alóli kivettségeknek.

A C. p. az ittasságról nem tartalmazott semmiféle rendelkezést. Az irodalomból azonban az a kialakult nézet vehető ki, hogy az ittasság, ámbár nem tartozik a műértelemben vett mentesítő okok (excuses lécales) közé, mégis, amennyiben bizonyos intenzitási fokot ér el, kizárja a beszámíthatóságot, még pedig nemcsak akkor, ha nem vétkesen jutott a bűnelkövető ittas állapotba, hanem általában minden olyan esetben, ha ő azt akaratosan (volontairement) idézte elő. Csak akkor nem lehet az irodalom álláspontja szerint az ittasságot a beszámíthatóságot kizáró oknak tekinteni, ha azt a tettes szándékosan okozta, azzal a céllal, hogy magát képessé tegye az illető bűncselekmény elkövetésére; ebben az utóbbi esetben tehát a tettes felelőssége fennáll. Mindebből kifolyóan az esküdtekhez az ittasságra való tekintettel nem lehet külön kérdést feltenni arra nézve, hogy a vádlottal szemben mentesítő ok forog-e fenn, mindamellett az esküdtek a bűnösségre vonatkozó kérdésre

¹² Érdekes, hogy az olasz Btk. is tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint a véletlen és a nagyobb erőhatalom (caso fortuito o forza maggiore) kizárják a büntethetőséget, holott a kódexnek kifejezett rendelkezései vannak a tévedésről, valamint a szándékosságról és gondatlanságról, ekként erre a rendelkezésre semmi szükség sem volna.

nemmel felelhetnek, ill. a bíróság a vádlottat a vád alól az ittasságra való tekintettel felmentheti.¹³⁻¹⁴

A T. 124. art. — annak szó szerinti értelme szerint — ennél tovább megy: az ittasságot minden megkülönböztetés nélkül kizárja a büntetés alól mentesítő okok köréből. Mindamellett a T.-nek ezt a szó szerinti értelmezését csak hibás fogalmazásnak tudhatom be. Ugyanebben az art.-ban ugyanis nemcsak az ittasságról van szó, hanem a szenvedély által okozott vagy emocionális állapotokról, valamint a kábító szerek (nyilván ópium, kokain és ehhez hasonló hatású szerek) használata által előidézett mámoros állapotokról is, és ezekre az utóbbiakra vonatkozólag a rendelkezés a mentesség hiányát az akaratosan előidézés eseteire szorítja.¹⁵ Ha azonban a mentesség ezeknél csak az akaratosan előidézett mámoros állapotokra szorítkozik, úgy az eadem legis ratione az ittasságnak is csak ezekre az eseteire szorítkozhatik. A helyes fogalmazás tehát az volna, ha a 124. art. előre venné a szenvedély-okozta és az emocionális állapotokat és azok után sorolná fel az ittasságot és a kábítószerek-okozta állapotokat, amelyeket csak az akaratos előidézés eseteiben venne ki a mentességi okok közül. Ez felelne meg az irodalomban és a joggyakorlatban megnyilatkozott álláspontnak, amellyel a T. minden valószínűség szerint nem akart ellentétbe jutni.

Alig szorúl kiemelésre, hogy az ittasság eseteinek a mentességi okok közül minden további megkülönböztetés nélkül való kivételét semmivel sem lehetne megokolni, sőt nem lehetne megokolni olyan rendelkezést sem, amely szerint a szándékosan előidézett ittasság nem zárja ki a felelősséget.¹⁶ Ez nem volna semmi egyéb, mint az ittassági állapotban elkövetett

¹³ V. ö. Garçon id. m. I. 174. old. 27—33. j., Garraud id. m. I. 659. és köv., Vidal-Magnol id. m. 313. és köv.

¹⁴ Az olasz Btk. 92. art. a nem véletlenség vagy nagyobb erőhatalom által okozott ittasságot kifejezetten kiveszi a beszámíthatóságot kizáró okok közül, a célzatosan előidézett ittasságot pedig súlyosító körülménynek jelenti ki.

¹⁵ L'ivresse, les états passionnels ou émotifs, ou ceux résultants de l'emploi volontaire de substances stupéifiantes, ne sont pas des causes d'exemption de la peine.

¹⁶ Ez a porosz igazságügyminiszter emlékiratának álláspontja. L. id. Denkschrift 121. old.

bűncselekménynek magával a leittasodással való összetévesztése. Aki ittasságban bűncselekményt követ el, az beszámíthatatlan állapotban követ el bűncselekményt, tehát ezért nem felelős, kivéve az *actio libera in causa* esetét; de felelős lehet azért, mert leittasodott. Ezt az utóbbit lehet bűncselekménnyé nyilvánítani és ez helyes is volna. Helyes volna az is, ha ezt a bűncselekményt a törvény nem csupán kihágásnak, hanem vétségnek minősítené, ami igen megfelelné a modern szociálpolitika követelményeinek.

III. Az eddigiekből kitűnik, hogy a T. a bűncselekményi fogalom körülhatárolásánál és a személyes mentességi okok körülírásánál forma és tartalom tekintetében egyaránt meglehetősen ragaszkodik a C. p. rendelkezéseinek fenntartásához. A továbbiakban azt kívánnám megvizsgálni, megmaradt-e a T. azon a tiszta objektivistikus alapon, amely a klasszikus büntetőjognak és annak jellegzetes termékének: a C. p.-nak sajátja. Nem tartom ugyanis kétségbevonhatónak, hogy a klasszikus büntetőjog léghőrében alkotott kódexek objektivista jellegűek. A büntetést a valósággal bekövetkezett jogsértéshez vagy jogveszélyeztetéshez fűzik hozzá: a büntetés, helyesebben a reakció a tethoz fűződik, nem pedig a tettes érzületéhez. Mindamellett a részletekben szubjektivistikus irányú értelmezésnek is elég tág tere nyílik a klasszikus büntetőjog kódexeiben. Példa erre a német büntetőjogi gyakorlat, amely — egyes írók (különösen Buri) hatása alatt — kiváltképen a kísérlet tekintetében erősen szubjektivista irányban fejlődött, anélkül, hogy ezzel a német kódex rendelkezéseivel ellentétbe került volna. Ugyancsak sok szubjektivista ízü bírői döntést találunk a francia joggyakorlatban is.¹⁷ Tudatosan és következetesen szubjektivista jellegű csak a pozitivista jellegű büntetőjogi irány és legújabban a német nemzeti szocialista büntetőjog.¹⁸

Leginkább a kísérletre vonatkozó rendelkezések azok, amelyeknek értelmezésénél nagyon különböző eredményekre jut egyrészt az objektivista, másrészt a szubjektivista felfogás.

¹⁷ V. ö. pl. Garçon id. m. I. 24. old. 109. és köv. j. a kísérletre vonatkozó joggyakorlat tekintetében.

¹⁸ Az utóbbira nézve v. ö. id. Denkschrift 123., 133. és köv., továbbá id. Bericht (Gürtner) 9. és köv. old. Freisler tanulmányával (különösen 33. és köv.).

A C. p. — eltérően a mi Btk.-ünktől, amely magát a kísérletet definiálja — arról ad körülírást (2. art.), hogy milyen esetekben tekintendő a kísérlet egyenlőnek a büntetettel (ill. a 3. art.-ra való tekintettel a vétséggel). Maga a kísérlet fogalma tehát körülhatárolatlan marad; az, aminek meghatározását a törvény fontosnak tartja, nem a kísérlet, hanem a büntetendő kísérlet. Ez a meghatározás¹⁹ objektivista színezetű. Tengelye a véghezvitel megkezdése, ami, mint magának a bűncselekménynek egy része, objektív fogalom. Még jobban kidomborodik a körülírás objektív jellege abban, hogy a véghezvitel megkezdése csak akkor büntetendő, ha annak abbanmaradása vagy az eredmény elmaradása a tettes akaratán kívüleső okokból következik be. A C. p.-nak a kísérletre vonatkozó rendelkezései ezzel az art.-sal kimerülnek. Nem tartalmaz tehát a C. p. rendelkezést az ú. n. alkalmatlan kísérletről, vagy — mint ahogyan a francia irodalomban nevezik — a lehetetlen bűncselekményről (crime, illetve délit impossible). Ennek következménye volt az az ingadozás, amelyet a francia bíróságok gyakorlata az alkalmatlan kísérlet kérdésében tanusított. Holott a kísérletről való felfogás objektivista vagy szubjektivista színezete voltaképpen épen az alkalmatlan kísérlet kérdésében való állásfoglalástól függ. Hogy ez az állásfoglalás a C. p.-ból hiányzik, az igen természetes következménye annak a fejlődési foknak, amelyen a C. p. megalkotásakor a dogmatika volt, hiszen még jóval későbbi kódexek, melyek közül csak a magyarra hivatkozom, szintén nem tartalmazzak erre vonatkozó rendelkezést.

Már magában a kísérlet büntetendővényilvánításában is bizonyos mértékig a tételes jog objektivista irányú megnyilatkozását lehet látni, mert az a jog, amely nem szorítkozik a megtörtént jogsértések megbüntetésére, nemcsak a megtörtént, hanem a szándékolt jogsértést is bünteti. Azonban a kísérlet — legalábbis bizonyos körülmények között — nemcsak mint jogsértés szándékolása, hanem egyúttal mint jogveszélyeztetés is tekintetbe jön, a jogveszélyeztetés pedig — feltéve természetesen, hogy a veszély maga objektív és nem csupán szubjektív

¹⁹ Toute tentative de crime qui aura été manifesté par un commencement d'exécution, si elle n'a pas été suspendue ou si elle n'a manqué son effet que par des circonstances indépendantes de la volonté de son auteur, est considéré comme le crime même.

természetű — már épen úgy objektív mozzanat, mint maga a jogsértés. Szubjektivisztikus jellegűvé a büntetendő cselekmények körének meghatározása csak akkor válik, ha abba a jogsérelem okozására irányuló azokat a cselekményeket is bevonjuk, amelyek nemhogy nem vezettek jogsértésre, hanem mégcsak objektív veszélybe sem hoztak valamely jogi védelemben részesülő jószágot.

Ezeknek a körülményeknek a megfontolása után nem lehet kétséges, hogy azok a módosítások, amelyeken a C. p.-nak a kísérletre vonatkozó rendelkezése a T.-ben keresztülment, a kísérlet objektivisztikus fogalmának szubjektivisztikussá való átalakulását jelentik.

A T. ugyanis 106. art.-ába teljesen átvette a C. p. 3. art.-ának szövegét, azt azonban kibővítette akként, hogy a véghezvitel megkezdésén kívül a közvetlenül az elkövetésre irányuló cselekményeket is bevonta a kísérlet körébe.²⁰

Ennek a bővítésnek lehetne objektív értelmezést adni, olyképen hogy kísérletnek nemcsak azt a cselekményt tekintjük, amellyel a bűncselekmény tényálladéka megvalósulni kezd, hanem azt is, amelynek közvetlen folytatása a tényálladék megvalósításának megkezdődése. Ebben az esetben ugyanis a kísérlet területe objektív irányban kibővülne, az előkészületi cselekmény területének rovására. Lehet azonban ennek a bővítésnek szubjektív értelmet is tulajdonítani és ekkor ez az értelem összhangban van a T. 108. art.-ával, amely most már — mint az belőle felismerhető — az alkalmatlan kísérletre vonatkozó rendelkezésként mutatkozik. Szerinte a kísérlet akkor is büntethető, ha a vele elérni kívánt célt a tettes által nem tudott valamely ténykörülmény folytán nem lehetett elérni.

Ha a büntetendő kísérlet körülírásának szóbanlevő bővítését összefüggésbe hozzuk a crime impossible-ra vonatkozó 108. art.-sal és a bővítést szubjektivisztikus értelemben fogjuk fel, akkor a T. 106. art.-a azt az értelmet nyeri, hogy a véghezvitel megkezdésében álló kísérleten kívül az a cselekmény is bűncselekményként büntetendő, amelyet, ámbár azzal nem kezdődött meg a véghezvitel, olyannak tart a tettes,

²⁰ ...qui aura manifestée par un commencement d'exécution ou par des actes tendant directement à le commettre...

mint amellyel a véghezvitel megkezdődött. A büntetendő kísérlet körülírására tehát azért volt szükség, hogy azok a cselekmények, amelyeket csupán a tettes tart a véghezvitel megkezdésének (véghezviteli cselekményeknek), anélkül, hogy valóban azt foglalják magukban, bentfoglaltassanak már a büntetendő kísérlet körülírásában és ekként a 106. és 108. art. között ne legyen ellentmondás. Bár tehát nem lehet tulságosan világosnak mondani a második art. szövegezését, mégiscsak helyesebbnek látszik annak szubjektivisztikus értelemben való magyarázása.

Hogy azonban a T. szerzői a büntetendő kísérlet határait mennyire akarták tágítani, az a crime impossible-re vonatkozó 108. art.-ból mégsem egészen tűnik ki. Ennek a fogalmazása sem mondható tehát szerencsésnek. Ez az art. ugyanis a büntetendő kísérlet körébe nem általában azokat az eseteket vonja be, amelyekben az elérni kívánt cél a tettes által nem tudott valamely körülmény folytán nem következett be, hanem csupán azokat, amelyekben a tettes által nem ismert az a körülmény, amelyre a cél elérésének elmaradása visszavezethető, ténybeli körülmény volt. Egészen biztos, hogy azok a körülmények, amelyeknek megismerése vagy meg nem ismerése pusztán az érzékszervek kifogástalan működésén, ill. a fegyelem megfeszítésén múlik (ontológikus körülmények), kivétel nélkül mind a ténybeli körülmények közé tartoznak. Nem merném azonban biztosan állítani, hogy a T. szerzőinek elgondolása szerint ide lehet számítani azokat a természeti törvényszerűségeket, amelyeknek a külvilág adottságai alá vannak vetve (nomológikus körülmények). Viszont azt sem lehetne egész határozottsággal állítani, hogy a T. szerzői a tettes által nem ismert körülményekből ezeket ki akarták volna zárni.

Pedig ennek a kérdésnek az eldöntésén múlik az, hogy büntetendő kísérlet-e az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt, vagy pedig csak a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérletet lehet büntetendőnek tekinteni.

Az irodalomban kétségbevonták, hogy az absolute és relatíve alkalmatlan eszköz között különbséget lehetne tenni. Így pl. Garçon²¹ azt állítja, hogy a lövés elhibázása rossz célzás

²¹ Id. m. I. 24. old. 113. j.

folytán épen úgy lehetetlen bűncselekmény, mint a töltetlen fegyver elsütése. Igaz, hogy az általa felhozott két eset között nincs is gyakorlati különbség és épen ezért az egyiket épúgy büntetendő kísérletnek kell tekinteni, mint a másikat; igaz, hogy csak akkor, ha feltételezzük, hogy a tettes csak azért sütötte el a fegyvert töltetlenül, mert tévesen azt hitte, hogy az meg van töltve, nem pedig azért, mert azt hitte, hogy a töltetlen fegyverrel is sebet lehet valakin ejteni (amit legfeljebb csak kis gyermekről vagy féleszű emberről lehet feltételezni). Garçon tehát példáit nem jól választotta meg. Komoly ellenvetésnek látszik azonban a német irodalomban olvasható példák szembeállítására. E szerint az ölésnek babonás ráimádkozással, vagy cukornak méreg gyanánt való alkalmazásával történt megkísérlése épen úgy nem absolute alkalmatlan eszköz felhasználása, mint a nem elegendő méreganyag felhasználása. Az előbbi esetben ugyanis a kiszemelt áldozat épen úgy hihet a ráimádkozásban, mint a támadója és ha szélütésre hajlamos, őt ijedtség folytán szélütés érheti, a cukorbeteg pedig a cukrosvíz is megölheti. Mindamellett ez az érvelés sem meggyőző. Nem közömbös ugyanis az, hogy milyen kauzális folyamatot kíván a tettes megindítani. A babonás ráimádkozó ugyanis nem ijesztéssel akar ölni és a cukrosvíz alkalmazója, hacsak nem tudja, hogy kiszemelt áldozata cukorbeteg, sem akar beteg szervezetre káros hatást gyakorolni, ha pedig tudja áldozatának betegségét és ezt akarja, akkor cselekménye semiben sem különbözik más mérgezési esetektől.

Mindebből kitűnik, hogy az absolute és a csupán relatíve alkalmatlan eszköz közötti különbséget fenntartani mégis indokolt. Kétségtelennek tartom azt is, hogy egyrészt az absolute, másrészt a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet között gyakorlati különbség is van: az egyik esetben a tettes nem idéz elő objektív veszélyt, a másikban igenis idéz elő ilyent.

A T. 108. art.-ának törvényerőre való emelkedésével tehát arra nézve, hogy az absolute alkalmatlan eszközzel elkövetett kísérlet esetei a büntetendő kísérlet fogalmi körébe tartoznak-e, a bírói gyakorlat csaknem épen úgy nem találhat irányítást, mint a mai jogállapot mellett. A T. a kísérlet vitás kérdéseit mindössze annyiban tisztázza jobban, mint a C. p.,

hogy a bűncselekményi tárgy hiányának esetei (pl. magzatelhajtás megkísérlése, ámbár a nő nincs teherben, gyermekölés megkísérlése, ámbár a csecsemő halva született, zsúfolt kávéházi fogasról a tettes saját esernyőjének másé helyett való elvétele) most már minden kétséget kizáróan a kísérlet, még pedig a büntetendő kísérlet körébe esnek.²² Ugyancsak elintézését nyernek a 108. art.-sal egyes vitás esetek, amelyeknek büntetendő voltát mindenki érezte, anélkül, hogy az irodalomban általánosan elismert nézet alakult volna ki arra nézve, hogy mivel lehet ezeknek az eseteknek a büntetendőségét megmagyarázni. Olyan esetekről van szó, amelyeket hibásan a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet esetei közé soroltak; pl.: a zsebtolvaj üres zsebbe nyúl bele, abban a hiszenben, hogy van benne mit elvenni; a tettes belő az ablakon a szobába, azt hívén, hogy kiszemelt áldozata ott tartózkodik.²³

Nekünk a francia kodifikáció kívülálló szemlélőinek, különben nem az a fontos, hogy a T.-nek a kísérletre vonatkozó rendelkezései mennyire világosak, hanem az, hogy ezekben a rendelkezésekben szubjektivista, avagy objektivista irányzat nyilatkozik-e meg. A kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy a T. a szubjektivizmus felé való határozott elhajlást árul el. Ez magyarázatát leli abban, hogy a modern büntetőjog egész alapfelfogása a szubjektivizmus felé hajlik, ami szükségképen velejár az egyéni felelősség elvének egyre belterjesebbé válásával. Ez viszont annak a következménye, hogy a büntetőjogi értékelésnek az erkölcsi értékelés felé való közeledése is kifejlésben van. Az erkölcsi értékelésnek közömbös, hogy a cselekmény vezethet-e sértésre vagy legalábbis objektív veszélyeztetésre, lényeges csak a szándék, amellyel a cselekményt

²² Ezzel megszűnik a különbség a kísérlet és a hiányos tényálladék (Mangel an Tatbestand) fogalmi között, amelyet a magam részéről fenntartandónak tartok. A hiányos tényálladék (l. a zárójelben felhozott példákat) eleve kizárja a befejezett bűncselekmény létrejövetelének a lehetőséget, ami lényeges különbség a kísérlettel szemben.

²³ Nézetem szerint ezekben az esetekben nem alkalmatlan tárgyról van szó (hiszen nem a zseb vagy a szoba a tárgya a cselekménynek, hanem az előbbi esetben egy csupán generice meghatározott értékes dolog, az utóbbiban pedig az a személy, aki nincs a szobában), hanem a cselekmény az, amely a véghezvitelre alkalmatlan, még pedig csupán relatíve, nem pedig absolute alkalmatlan.

elkövetik. Mindamellett a jog, mint az emberi együttélés feltételeinek szabályozója, sohasem mehet addig, hogy a jogsértést vagy legalábbis annak lehetőségét közömbösnek tartsa, bizonyos távolságnak tehát a jog és az erkölcs felfogása között mindig fenn kell maradnia.

Az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérletet, amelynek kategóriáját, mint láttuk, fenn lehet tartani, a klaszszikus büntetőjog nem vonhatja be a büntetendő kísérlet körébe; ha ezt tenné, olyan cselekményeket tenne büntetendőkké, amelyek alapfelfogása szerint nem tartoznak jogi szabályozás alá. Más a pozitivisták büntetőjog felfogása, mert ez teljesen az egyéni veszélyesség gondolatán épül fel. Ennek lényege az, hogy az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet elkövetője is lehet veszélyes és épen ezért következetes a a szubjektivisták irány, ha az absolute alkalmatlan eszköz eseteit nem veszi ki a büntetendő kísérlet eseteiből. Azonban ezekben az esetekben sem mindig veszélyes a tettes. Még a pozitivisták büntetőjognak sem szabad tehát az absolute alkalmatlan eszköz eseteit kivétel nélkül büntetendőkké nyilvánítani, hanem csak a konkrét veszélyesség eseteit.

IV. Nem hagyhatom említés nélkül a T.-nek egy rendelkezését, amely nemcsak a C. p.-lal szemben, hanem a ma érvényben levő büntetőkódexek túlnyomó részével szemben is jelentős újítást jelent. Értem azt, hogy a T. a büntetésre és a biztonsági rendszabályra ítéltetők közé a természetes személyek mellé a jogi személyeket is felveszi, azzal a megszorítással, hogy az utóbbiaknak a büntethetősége csak pénzbüntetések alkalmazására, a biztonsági rendszabályoknak velük szemben való alkalmazhatósága pedig csak a vagyoni biztonsági rendszabályokra (mésures de sûreté d'ordre patrimonial) szorítkozik (T. 116. art.).

Az, hogy jogi személy pénzbüntetésre vagy vagyoni biztonsági rendszabályra ítéltetők, magában foglalja: 1. azt, hogy neki cselekmények véghezvitelét, ill. bűncselekmények elkövetését lehet betudni,²⁴ 2. pedig azt, hogy a büntetés, ill. biztonsági

²⁴ Moór Gyula A jogi személyek elmélete (Budapest 1931) c. művében nem betudásról, hanem beszámításról (jogi személy, mint beszámítási pont) beszél; azonban a büntetőjogban a „beszámítás” kifejezés más

sági rendszabály elszenvetését is neki lehet és kell betudni. A vagyoni biztonsági rendszabály tekintetében csak még azt kell hozzátenni, hogy annak alkalmazása nem mindig jelenti annak a jogi személlyel szemben való betudását, mert a vagyoni biztonsági rendszabályok közül az elkobzás nem csak az ellen az alany ellen alkalmazható, amelyik bűncselekményt követett el, hanem bármely alany ellen, amelynek birtokában van az elkobzás tárgyául szolgáló dolog (T. 87. art.). A T. 116. art. tehát a jogi személyeket 1. cselekvési és 2. büntetés, ill. biztonsági rendszabály elszenvetésére való képességgel ruházza fel.²⁵

Felmerül azonban az a kérdés, hogy mely cselekményeket kell a jogi személyeknek mint általuk elkövetetteket betudni.

Büntetőjogi cselekvőképessége lehet jogi személynek akkor, ha 1. a jog pszicho-fizikai értelemben természetes személyek által elkövetett cselekményeket jogi személyeknek tud be; 2. ennek a betudásnak a feltételei úgy vannak megállapítva, hogy azokat jogi személyek is betölthetik. Amennyiben t. i. az 1. feltétel fennforog, a 2. ellenben nem, a büntetőjogi cselekvőképesség pusztá jogi lehetőség marad, anélkül, hogy tényleges lehetőséggé is válhatnék, azaz: a jogi személyek büntetőjogi cselekvőképességgel vannak ugyan felruházva, de olyan eset, hogy valósággal cselekszenek is, nem fordulhat elő. Ha a bűncselekmény elemei közé a jog a cselekménynek a tettes lelkével való összefüggését is felveszi (bűnösség), akkor a 2. feltétel

fogalomnak van lefoglalva. Beszámítás a büntetőjogban az imputatio facti és az imputatio juris. Ahhoz, hogy beszámítani lehessen, alanyra van szükség, amelynek valamit beszámítanak. Ehhez azonban mindenképp előtt az szükséges, hogy a betudás vagyis az alanyul való elismerés megtörténjék.

²⁵ Hacker Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége (Pécs, 1922) c. művében a jogi személyek büntetőjogi cselekvőképességét és azok felelősségét különbözteti meg; az előbbi kifejezés fedi a fentiekben használt azonos kifejezés értelmét, a felelősség pedig szerinte a felelősség feltételeinek fennforgását és a büntetés alkalmazásának lehetőségét jelenti. Moór (357. old. 631. j.) „cselekvőképesség“ helyett „felelősség“ és „felelősség“ helyett „szűkebb értelemben vett büntethetőség“ kifejezéseket javasol. A „cselekvőképesség“ kifejezéssel szemben az az aggály, hogy technikus értelemben cselekvő képességről csak pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésre képes személyeknél beszélhetünk: olyan aggály, amelyet a magam részéről nem tartok döntőnek.

csak úgy tölthető be, ha a jog nemcsak a külső cselekményt, hanem ezt a lélektani összefüggést is betudja a jogi személynek. Ezt a jog a maga szuverén hatalmánál fogva megteheti, bármennyire ellentétbe is jut ennek folytán a pszicho-fizikai tényekkel. Lehetséges azonban az is, hogy a jog nem veszi fel a bűncselekmény elemei közé a lélektani összefüggést, legfeljebb csak kizárja a felelősséget a lélektani összefüggés bizonyos eseteire. Ebben az esetben nincs akadálya annak, hogy a jogi személyekre nézve a 2. feltétel is be legyen töltve.

A francia T.-nél az utóbbi eset forog fenn. A jogi személy képviselőjében eljáró természetes személy elmebetegsége (T. 123. art.), az őt hatalmában tartó ellenállhatatlan erő vagy a cselekménynél közbejövő elkerülhetetlen véletlen (T. 125. art.), a végszükségi helyzet, amelybe került (T. 126. art.), a hozzá intézett felsőbbbségi parancs (T. 127. art.), sőt még — ha erre egyáltalában rákerülhet a sor — a jogi személyt képviselő természetes személy fejletlen kora (T. 121—122. art.) is egyaránt a jogi személynek tudódik be.

A büntetés és a biztonsági rendszabály elszenvedésére való képesség is jogi betudás kérdése. A jog akár a szabadságvesztés büntetésnek a jogi személyt képviselő természetes személy által való kitöltését is magának a jogi személynek tudhatja be. Ez persze a T. szempontjából közömbös megállapítás, mert a pénzbüntetés és a vagyoni biztonsági rendszabályok elszenvedésére a jogi személy nemcsak jogilag, hanem ténylegesen is képes.

Mindettől független kérdés természetesen az, hogy a büntetőjog, ha azt jogi személyekre is kiterjesztjük, nem veszíti-e el azokat a lényeges vonásokat, amelyeket az egyéni felelősség elvére alapított büntetőjogban nem nélkülözhetünk. Bűncselekmény és büntetés nem pusztán jogi, hanem egyúttal erkölcsi fogalmak is, már pedig a jog, ámbár sok mindenre képes, de a bűncselekménynek és a büntetésnek erkölcsi tartalmát, ha az belőle hiányzik (mint ahogyan az a jogi személy cselekménye, illetve megbüntetése esetében hiányzik) pótolni nem tudja.

A jogi személyek büntetőjogi alanyiségének elismerésével tehát az egyéni felelősség elvére alapított büntetőjog mellé egy másik büntetőjog kerül, amelyik ezt az elnevezést voltaképpen meg sem érdemli.

V. Alig szorul kiemelésre, hogy a fentiekben foglalt fejtegetések távolállnak attól, hogy a francia T. rendelkezéseinek még csak alapvető vonásaikban is kimerítő ismertetését foglalják magukban. Ez azonban nem is céлом. Azzal a tallózással, amelyet végeztem, a T.-nek csak általános jellegét és irányát kívántam ismertetni és néhány érdekes vonását kiemelni. Általános irányzata a T.-nek — mint láttuk — a klasszikus büntetőjogi alapok fenntartása annyira, amennyire az a modern kriminálpolitika eszméivel még összeegyeztethető: józan, talán egy kissé túljózan kodifikáció, amely a modern kriminálpolitikai programot beillesztette a klasszikus büntetőjog intézményei közé, nagyban és egészben megvalósítva annak lényegét, a dogmatika haladását azonban vajmi kevésbé értékesítette.

A C. p. nyomán, annak régi időkre visszanyúló uralma alatt, a legkisebb részletekbe menő gazdag joggyakorlat fejlődött ki. Ez a joggyakorlat igen sokban pótolta a kódex rendelkezéseinek hézagait, amelyekre, egyik-másik vonatkozásban, volt alkalmam rámutatni. Ugyancsak rámutattam arra, hogy ezeket a hézagokat a T. is alig pótolta. Aligha lehetne feltenni, hogy ez a T. szerzői részéről nem történt tudatosan; inkább az tételezhető fel, hogy a szerzők, a joggyakorlat fejlettségére való tekintettel, nem tartották szükségesnek ezeknek a hézagoknak a kitöltését, sőt feltételezhető az is, hogy a kódex által lefektetett elveknek és fogalmaknak a joggyakorlat által való kiképzését és esetleg a kor változó követelményeinek megfelelő alakítását többre becsülték, mint egy részletekbe menő, kazuisztikus kodifikációt: olyan álláspont, amelynek kétségkívül vannak bizonyos előnyei.